

Örnsköldsviks museum

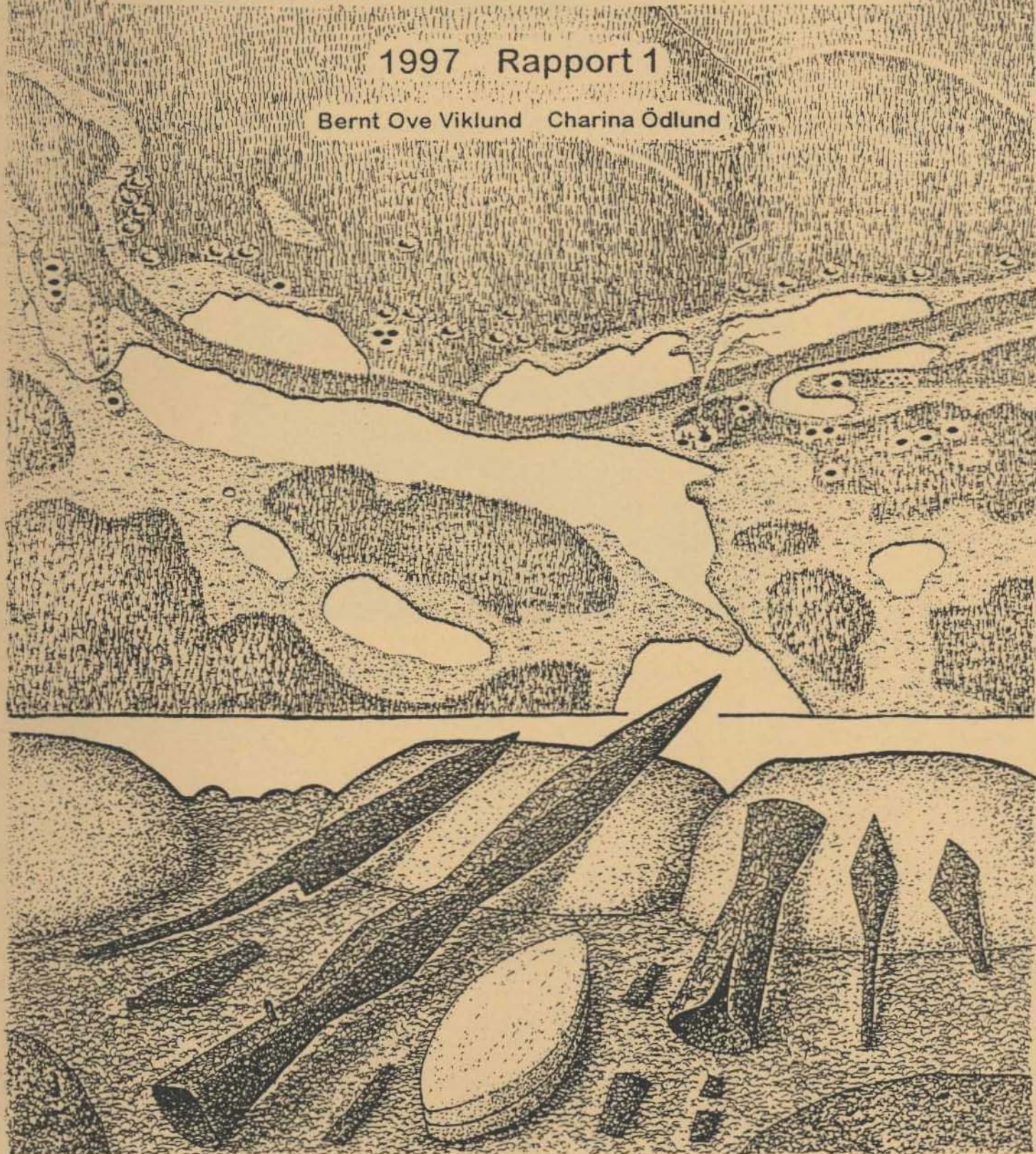
REFERENSEXEMPLAR

Forskningsprojektet

HÄRDAR OCH GRAVAR I NORRA ÅNGERMANLAND

1997 Rapport 1

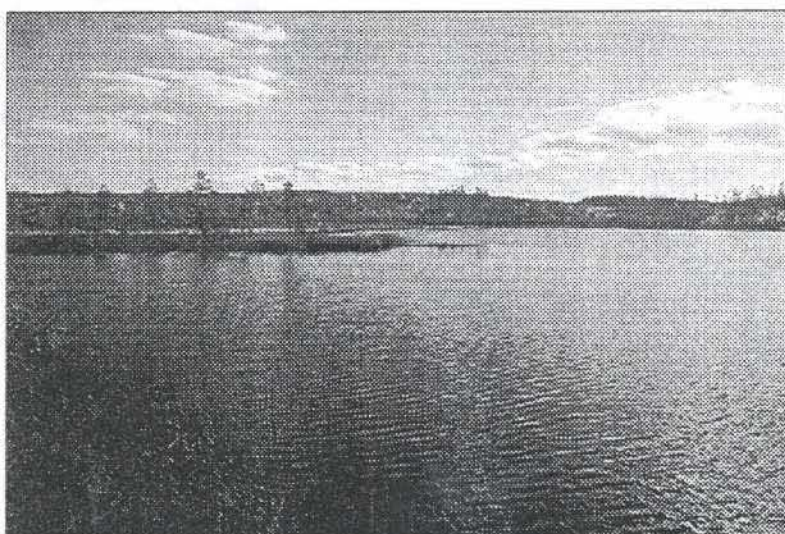
Bernt Ove Viklund Charina Ödlund

Forskningsprojektet Härdar och gravar i norra Ångermanland

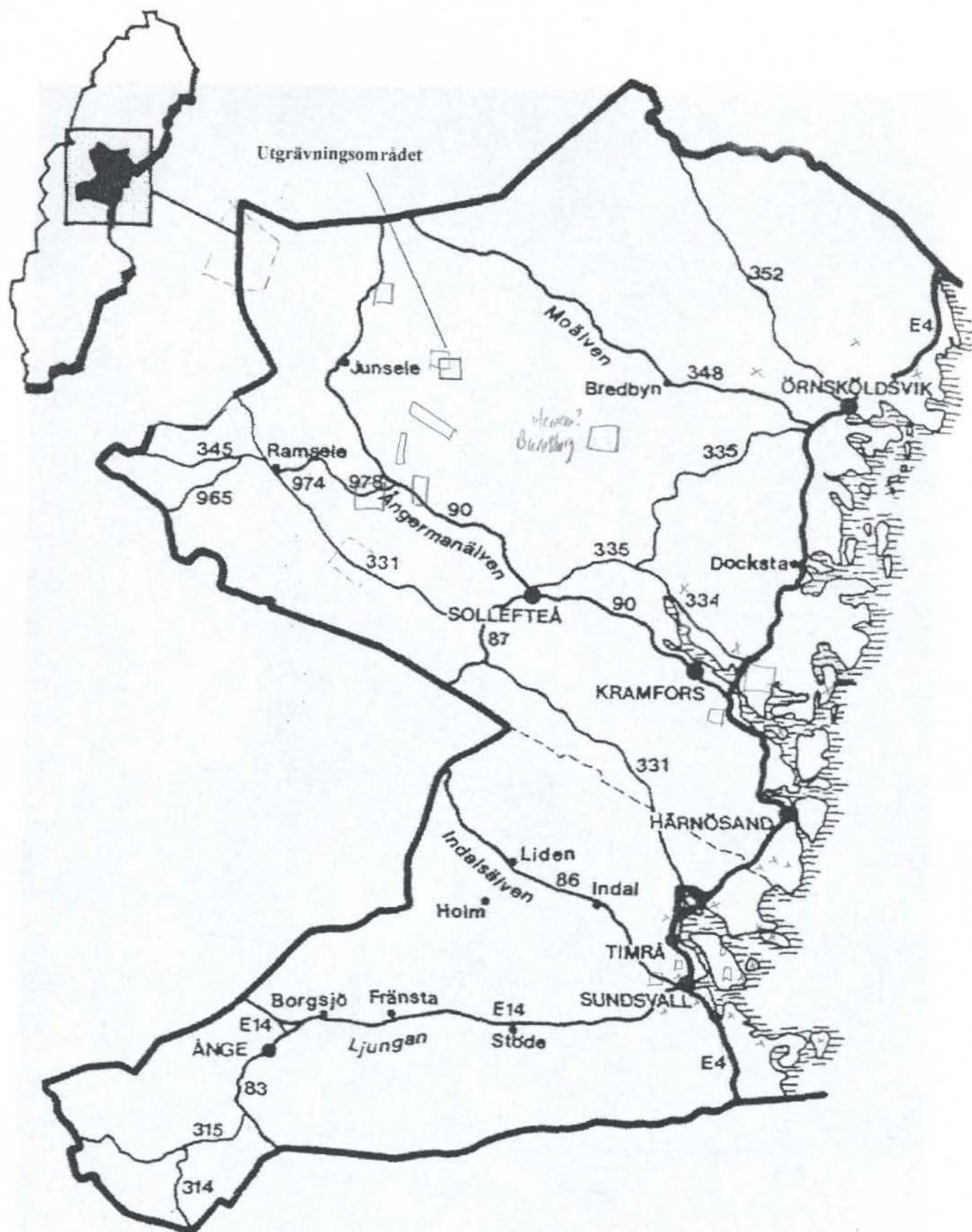
Rapport 1997: 1

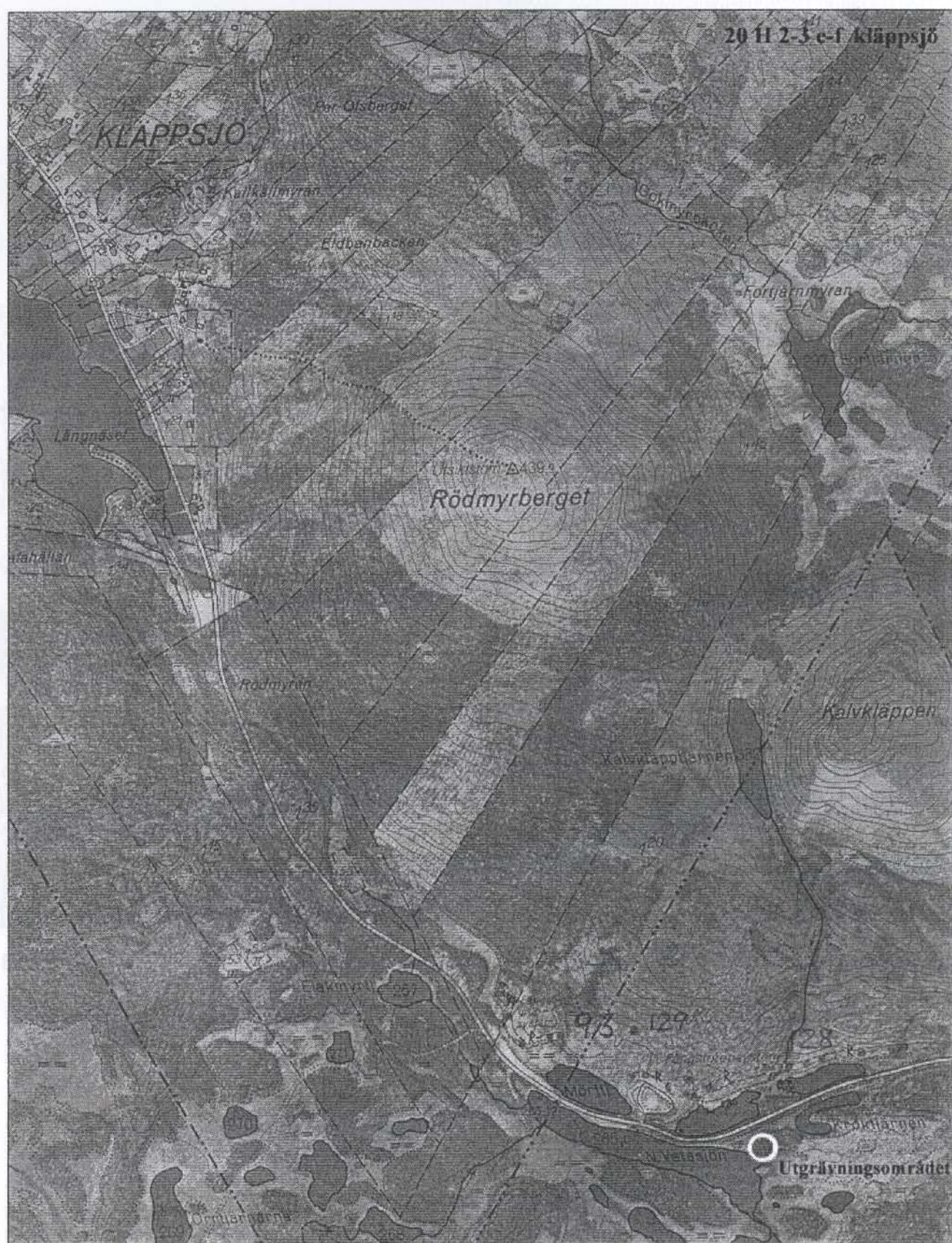
Arkeologisk undersökning av del av fornlämning nr 5 (lokal numrering), Anundsjö socken, Ångermanland

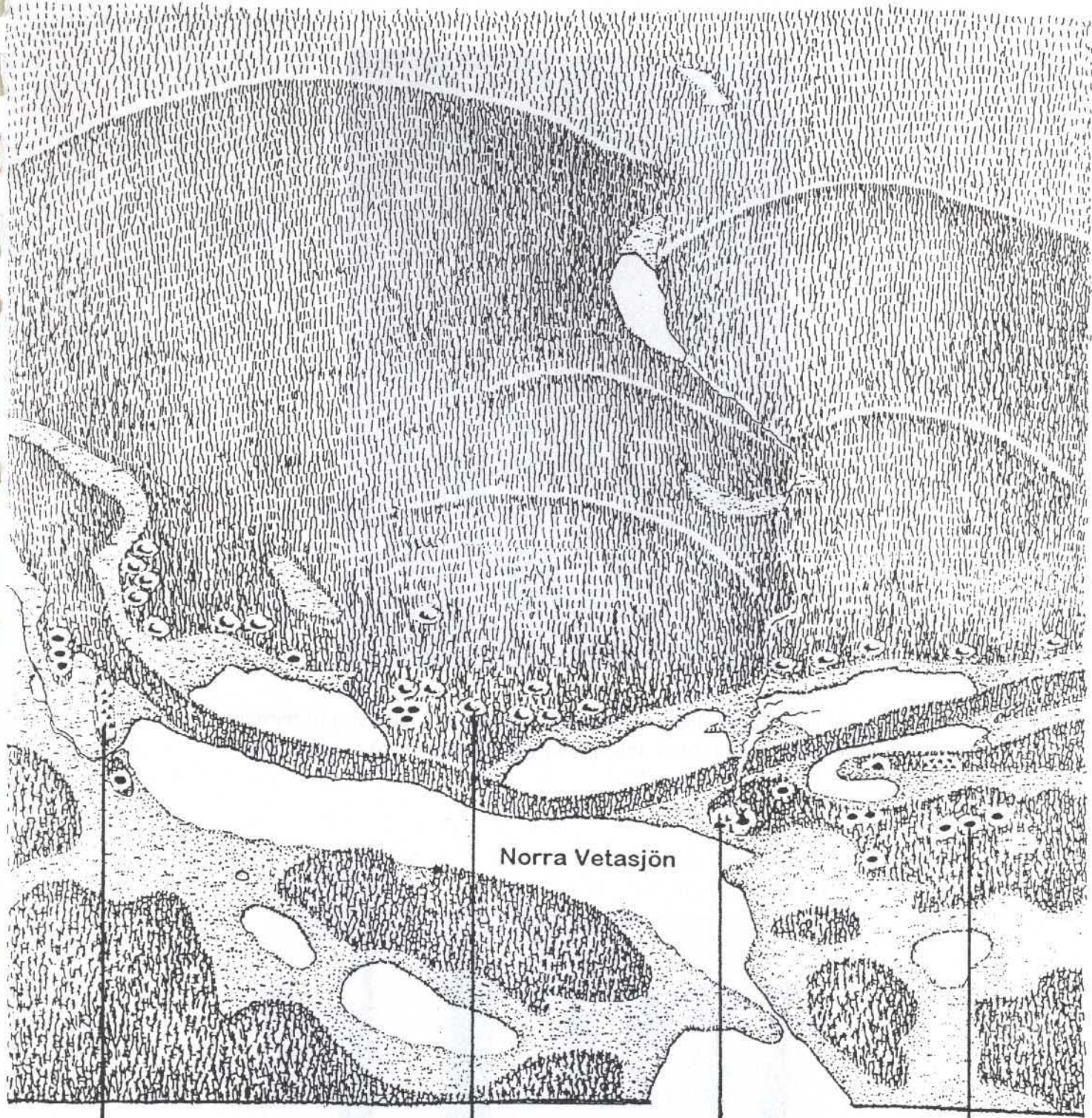

Vy från utgrävningsplatsen mot SSÖ över Norra Vetsjön. Foto: Bernt Ove Viklund

Bernt Ove Viklund, Charina Ödlund
Härnön maj 1997

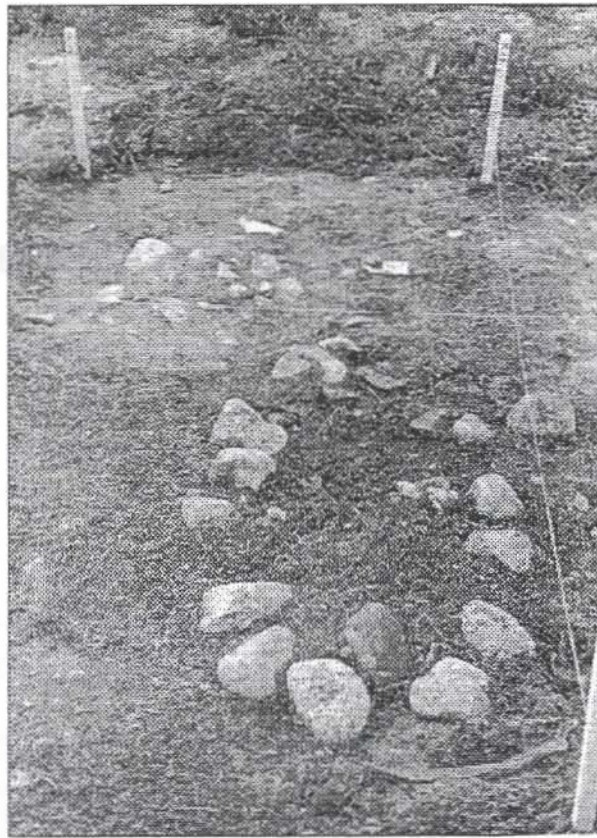
Norra Vetasjön

Boplats

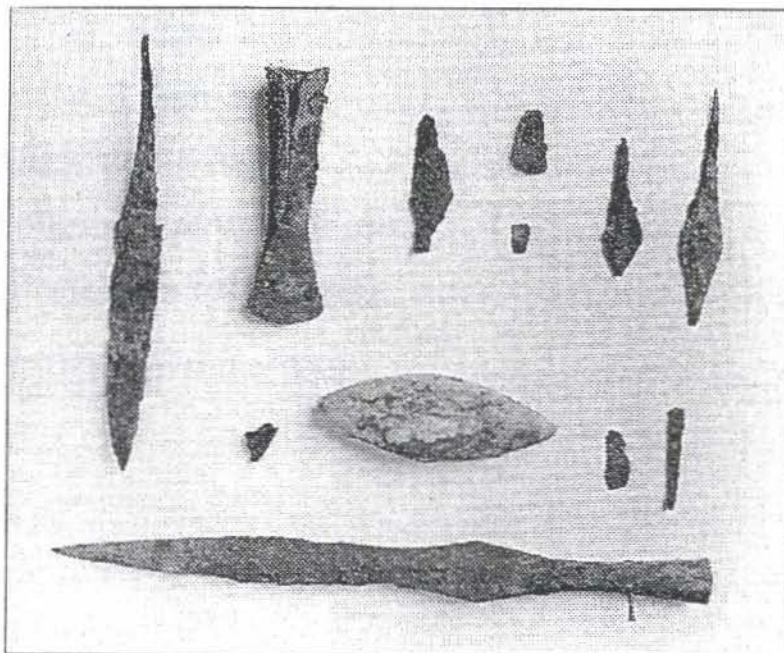
Fångstgropar

Flatmarksgrav

Härdar

Härden framrensad. I förgrunden ligger kniv och holkyxa in situ direkt under föman i övre delen av blekjordslagret. Foto: Bernt Ove Viklund

Föremål ur graven. Foto: Göran Omnell, Örnköldsviks museum

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning.....	2
2. Identifikations- och lägesuppgifter	3
3. Topografi och fornlämningar i området.....	3
4. Forskningshistorik.....	5
5. Upptäckten	7
6. Metod.....	7
7. Undersökningen	8
7.1. Undersökningens första omgång.....	8
7.2. Undersökningens andra omgång.....	9
7.3. Lager 2.....	9
7.4. Lager 3.....	10
8. Analys/dateringar	10
9. Tolkning/sammanfattning	11
10. Projektets fortsättning	13
11. Litteratur/referenser.....	14-15

Fig 1-4

Bil 1-2

Fotolistor

1. INLEDNING

Sommaren 1996 startade ett åtminstone treårigt arkeologiskt forskningsprojekt i samiska kulturmiljöer i norra och västra Ångermanland.

Den inledande undersökningen av två härdar i Anundsjö socken bedrevs i form av en arkeologikurs under tre veckor i juli månad.

I samband med kartering av forskningsprojektets område (fig 1) upptäcktes en synnerligen diskret fornlämning vilken efter kontakt och tillståndsgivning av länsstyrelsen beslutades undersökas efter arkeologikursens avslutning senare under säsongen (bil 1). Fornlämningen rapporteras i följande rapport.

Det geografiska området för projektets första säsong fördelar sig inom delar av Örnsköldsviks och Sollefteå kommuner i landskapet Ångermanland, Västernorrlands län. De socknar som berörs är Anundsjö inom Örnsköldsviks kommun och Junsele inom Sollefteå kommun.

Projektet är i samverkan mellan följande intressenter (i bokstavsordning): Anundsjö hembygdsförening, Björna hembygdsförening, Hampnäs folkhögskola (kurssamordnare), Frostviken norra och mellersta samebyar, Junsele hembygdsförening, Studieförbundet Vuxenskolan, Vilhelmin norra och södra samebyar, Västernorrlands sameförening, Umeå universitet, arkeologiska institutionen där Fil Dr Lena Holm är projektets vetenskapliga kontakt-person och Örnsköldsviks museum (huvudman). Projektet erhöll stöd från Skogsvårdsstyrelsen vilka tillhandahöll två baracker. Kultur och Fritid, Örnsköldsviks kommun skötte transporter av dessa. Markägaren AssiDomän underlättade arbetet genom sitt visade intresse för projektet. För säsongen 1997 har projektet beviljats ekonomiskt stöd från Stiftelsen Björkä AB Fornminnesfond.

Undersökningarna leddes av projektledaren arkeolog Bernt Ove Viklund biträdd av arkeolog Charina Ödlund.

En dokumentation av den aktiva renskötarkulturen i norra Ångermanland pågår från 1996 och framåt och ingår som projekt i samverkan. Projektet stöttas ekonomiskt av Studieförbundet Vuxenskolan i Västernorrlands län. Dokumentationen utförs av Bernt Ove Viklund. En föreläsningsserie betitlad Renskötarkultur förr och nu kommer att utmynna ur det arbetet. Förvintern 1996 anslöt sig även arkeologikursen Forn tid i Ramsele som projekt i samverkan. Den kursen är ett samarrangemang mellan Ramsele hembygdsförening, NBV och IOGT-NTO i Ramsele. Kursledare är Bernt Ove Viklund.

2. IDENTIFIKATIONS- OCH LÄGESUPPGIFTER

Socken:	Anundsjö
Raä nr:	Oregistrerad
Fastighet	Degerberg 1:1
Kommun:	Örnsköldsvik
Landskap:	Ångermanland
Län:	Västernorrland
Ekonomiskt kartblad:	20H 2-3 e-f Kläppsjö (skala 1: 20 000)
Örnsköldsviks museum:	B 12
Länsstyrelsens dnr:	220-7997-96

3. TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGAR I OMRÅDET

Forskningsprojektets område är beläget i det inre av kommunerna Örnsköldsvik och Sollefteå. Närmaste större orter / byar är Junsele ca 2,5 mil i nord-nordväst samt Myckelgensjö ca 2 mil i öst-sydöst. Närmaste by i nordväst är Kläppsjö som ligger ca 2,5 km från de undersökta fornlämningarna.

Området är beläget ungefär på vattendelaren mellan Ångermanälven samt ett av Moälvens källflöden, Södra Anundsjöån. Undersökningsområdet ligger över högsta kustlinjen som är beräknad till 246 m ö h. Utgrävningsplatsen ligger ca 267 m ö h.

Området väster om Bergsjöarna utgöres av ett oregelbundet kuperat landskap med ett bitvis betydande inslag av block. Mellan Bergsjöarna i öst och Kläppsjön i nordväst i undersökningsområdets närmiljö är mindre sjöar, tjärnar och myrar.

I samband med fornminnesinventeringen för ekonomiska kartan 1968 registrerades på aktuellt kartblad (20 H 2-3 e-f Kläppsjö) två fångstgropssystem samt några enstaka fångstgropar. Vidare registrerades en grävd kanal vilken tidigare användes inom flottningen.

I Västernorrlands förhistoria (Baudou 1977:63) nämner Baudou att enstaka boplatser är funna vid Bergsjöarna.

Med början 1988 har anmälts in ett inte så litet antal fornlämningar från området vid Bergsjöarna och vidare mot området för utgrävningen. Ett knappt 10-tal stenåldersboplatser har lokaliserats. Av dessa noterades ca hälften i samband med en kurs i fornminnesinventering sommaren 1996. Materialet utgöres av skörbränd sten, kvarts- och kvartsitavslag, några skrapor, en del av en flintspets samt brända ben.

Sommaren 1996 noterades även ytterligare ett 20-tal fångstgropar i området när kursdeltagarna undervisades i kursmomentet fornminnesinventering.

Sommaren 1992 anmäldes ett drygt 10-tal samiska härdar in och sommaren 1996 framkom vid inventeringsmomentet ytterligare 6 härdar av aktuell typ under arkeologikursen gång.

Området vid Bergsjöarna måste betecknas som ett attraktivt stycke land med stora förutsättningar för en jakt- och fångstbefolkning. Något som också bekräftas av de nu kända fornlämningarna. Inom projektets område med kransområde är rika renbetesland. Området ingår sedan länge i Vilhelmina södra samebys vinterbetesland.

Den fornlämning som här avrapporteras ligger strategiskt placerad i färdvägen som antagligen nyttjats under "alla tider". Sannolikt har åsbildningen ingått i vad vi kan kalla för den förhistoriska infrastrukturen likväl som den historiska. Vägen som idag löper på åsbildningen genom området överlagrar sannolikt till stora delar det gamla gångstigslandet.

En fortsatt genomgång av närområdet kommer att fortsätta säsongen 1997.

Området har ej genomgått revidering utan ligger i det mycket stora geografiska område som riksantikvarieämbetet strök från nyinventering.

4. Forskningshistorik

Inom området norra Ångermanland inom Örnköldsviks kommun har sedan början av 1980-talet pågått omfattande studier av det skogs- och fjällsamiska inflytandet i området. Arbetet vilade i sin tur på en stort upplagd inventering inom Västerbottens län ovan odlingsgränsen. Det fältarbetet utfördes av Christer Westerdahl vilken från år 1980 arbetade vid Örnköldsviks museum. Westerdahl fortsatte insamlingen av samiskt material nolaskogs. Speciellt gällde det fjällsamiskt material men med tiden och de nya rön som uppnåddes ledde arbetet in även mot den ålderdomliga skogsamiska kulturen i området Anundsjö - Björna. I Westerdahls Samer nolaskogs (1986) framgår vidden av den mycket digra forskningsinsats som gjorts i området vilket i sin helhet sträcker sig från svensk-norska gränsen inom Vilhelmina ned till kusten och öarna inom Örnköldsviks kommun.

På initiativ av Örnköldsviks museum byggdes 1984 en bågstångskåta strax utanför Locksta by i Björna socken (Westerdahl och Viklund 1984). Kåtan kan sägas ingå som en del av ett samiskt "ekomuseum" med syfte att i detta fall visa vintervistat i nedre skogslandet. På platsen byggdes en bågstångskåta 1901 av familjen Sjul Jonsson, Vilhelmina norra sameby och i kåtan föddes samma år Elisabeth (Lisa) Jonsson. Lisa var den viktigaste informanten åt Westerdahl i samband med tillkomsten av Samer nolaskogs. Kåtan kan därför även ses som ett minne över hennes ovärderliga betydelse för information om den samiska kulturen och då inte bara i angivet område.

I arbetet med kåtan deltog även Västernorrlands sameförening och Föreningen friluftsunngdomen.

En två-betygsuppsats i etnologi (Viklund 1987), Så stiga åter rök, presenterar bygget och andra traditionella samiska boendeformer. I slutet av 1980-talet byggdes även en bågstångskåta vid Rödvattnets by i Anundsjö socken. I det arbetet var länsstyrelsen delaktig.

År 1987 anmäldes den första härden in. Härden upptäcktes på Vacksundsmon i Björna socken. Följande år upptäcktes ännu fler härdar och då även i Anundsjö socken.

Till tidskriften Samefolket nr 5 1989 skrevs en artikel om arbetet med att söka härdar nolaskogs och resultatet dittills (Viklund 1989).

Fram till och med 1990 var ett sådant stort antal härdar kända att riksan-tikvarieämbetet i samråd med länsstyrelsen, länsmuseum och Örnsköldsviks museum beslutade att en specialinventering efter härdar på renbeteslanden inom Anundsjö och Björna skulle genomföras vid inventeringen 1991. Inventeringen utfördes av Bernt Ove Viklund. Sammanlagt registrerades omkring 75 härdar (Måhl 1994:250).

Utanför det område där revideringen av den ekonomiska kartan pågick var sedan tidigare ett mindre antal härdar kända. Dessa hade upptäckts i samband med inventeringar av projektledaren på ideell basis. Bland annat anmäldes härdområdet där forskningsprojektet genomfört sin första säsong in 1992.

I publikationen Arkeologi nolaskogs är en artikel om upptäckter av härdar på renbeteslanden (Viklund 1992). Detsamma i en artikel i Oknytt (Viklund 1992). Inför projektets början skrevs ännu en artikel till Samefolket (Viklund 1996). I Samefolket nr 3 1997 är en artikel om utgrävningen 1996 (Viklund 1997).

En effekt av det utåtriktade arbetet har inneburit att intresserade i nämnda socknar började söka härdar på sin fritid. Det har resulterat till att till dags dato har intresserade, speciellt Roger Jonsson från Österfanbyn i Anundsjö, anmält in ca 15 härdar till Örnsköldsviks museum. Vi känner nu till omkring 110 härdar i socknarna Anundsjö, Björna och Junsele. De senaste upptäcktes av arkeologikursen Forn-tid i Ramsele när den inventerade ett område i Junsele socken senhösten 1996.

I området Åsele-Fredrika i sydlappland upptäckte projektledaren ett 10-tal härdar på renbeteslanden i området sommaren 1995. Inventeringarna skedde i samband med exkursioner ingående i kampanjen Kulturmiljövård i skogen. Erfarenheterna från norra Ångermanland var lätta att överföra till motsvarande miljöer. Härden är tillsammans med två tidigare upptäckta de enda som hittills kommit till kännedom inom Åsele och Fredrika. Inventeringar i det området kommer att genomföras under kommande år.

Fornlämningen som här avrapporteras upptäcktes av projektledaren i samband förarbetet inför arkeologikursen.

Karteringen var, som nämnts ovan, ett inslag i den arkeologikurs som projektet Härdar i norra Ångermanland anordnade sommaren 1996. Syftet med det kursmomentet var att närmare studera den rumsliga strukturen i det samiska kulturlandskapet.

I det samiska kulturlandskapet kan kronologiskt mycket komplexa förhållanden råda. Stenålder, järnålder och historisk tid kan ofta samsas på en mycket liten yta. Något som också kommer att framgå av rapporten.

Inom norra Ångermanland har med början 1987 (Westerdahl 1989, Viklund 1989, 1992, 1996) bedrivits omfattande fältstudier i akt och mening att studera bosättningsstrukturer i det skogs- och fjällsamiska kulturlandskapet i skogslandet i norra Ångermanland.

Säsongen 1991 specialinventerades efter samiska fornlämningar i delar av socknarna Anundsjö och Björna i samband med riksantikvarieämbetets forminnesinventering för ekonomiska kartan. Arbetet utfördes av Bernt Ove Viklund.

De bosättningsmönster bestående av enstaka eller flera härdar, även system, som börjat skönjas i slutet av 1980- talet i områden med renlavsvegetation bekräftades med full tydlighet vid denna säsongslånga inventering (Måhl 1994).

Inventeringarna nolaskogs efter samiska fornlämningar och det publicerade materialet är nämnda i ett flertal publikationer under senare år. Några exempel vilka kan nämnas är Samiska kulturmiljöer i Sverige (Aronsson 1995), Arkeologi nolaskogs och Norrlands forntid (Baudou 1992), Oknytt Nr 3-4 1993 (Hedman 1993) och Ångermanlands kristnande (Ödlund 1994). Forskningsprojektet är förlagt i områden vilka ej nyinventerats i samband med riksantikvarieämbetets kartläggning.

Den inventeringserfarenhet som erhållits genom det mångåriga arbetet innebär att vid dags dato kan upptäckter av den vanligaste fornlämningstypen i renbeteslandet, härden, göras så snart tillfälle bjuds till inventeringar.

5. Upptäckten

När de två sällsynt diskreta härdarna upptäcktes vid förarbetet till den arkeologiska grävkursen formulerades följande tolkning: På den lilla platån intill Norra Vetasjön kan två härdar urskiljas. Deras yttre begränsning märks i form av några få centimeterstora kantstenar vilka är knappt en centimeter höga. Deras form är närmast identiskt ovala. De ligger i samma längdriktning med ena kortsidan mot sjön vilken ligger ca 2 meter lägre än den jämna platån där fornlämningarna ligger placerade. Inga som helst tecken märks av ytterligare konstruktioner. Vid strandkanten syns inget boplatismaterial i form av skörbränd sten, stenslag etc.

6. Metod

Den aktuella fornlämningen upptäcktes, som nämnts ovan, i samband med den kartering av området som utfördes 1996. Av anläggningen syntes vid första tillfället endast tre kantstenar ca 0,01-0,03 m stora och 0,005-0,01 m höga. Brända ben kunde konstateras i anläggningens ena ytterkant, direkt under förnan. Det bidrog till att vi tolkade anläggningen som en härd. Med metalldetektor kunde konstateras utslag vilket var mycket kraftigt och sträckte sig från en av de yttre härdstenarna och ca 30 cm in mot nedre delen av anläggningen. Med anledning av detta kontaktades länsstyrelsen som samma dag fick besked om upptäckten. I samråd beslutade vi att undersökning av fornlämningen skulle ske senare under säsongen, efter grävkursens avslutning.

Forskningsprojektet hade tillstånd från länsstyrelsen för metalldetektorsökning innan undersökningarna började. De erfarenheter som från omkring mitten av 1980-talet gjorts i Övre Norrland pekar på metalldetektorns betydelse vid arkeologiska undersökningar i härdområden (Hedman 1991-92). Projektets upptäckt stärker denna erfarenhet. Ytan handgrävdes i rutor om 0,5-1 kvadratmeter. Allt material sållades samt prövades en extra gång med detektor. Rutorna skrapades fram i lagerföljd 1-3 för att vi därmed skulle försöka upptäcka eventuell stensatt gravkonstruktion samt att vi också skulle försöka konstatera var i lagren metallföremålen skulle finnas.

7. Undersökningen

7.1. Undersökningens första omgång

Fornlämningen kom att grävas ut i två omgångar, 14-15 augusti 1996 och 21-30 september 1996. Inför första omgången togs beslut om att gräva ut härdens inom en yta av 2 x 1,5 meter i härdens längdriktning. Ytan delades sedan in i kvadrater om 0,5-1 meter. Materialet sållades för hand. Innan och under arbetets gång användes metalldetektor för lokalisering av metallföremål. Erfarenheter från Övre Norrland vid utgrävning av härdar visar att fynden ofta kommer i de övre skikten, vanligtvis strax under torven eller i övre delen av blekjordslagret.

Fynden togs tillvara och låg till grund för fortsatt analys under arbetets gång.

De två dagarnas undersökning gav fynd av järnpilspetsar, en längre samt en mindre kniv, en holkyxa, en spjutspets alternativt lans, samt en eldslag-ningssten av sandsten. Förutom detta tillvaratogs brända ben inom och utom härdens samt eldslagningsflinta och avslag av sten. En planritning över grävytan i skala 1:10 ritades, och fynden ritades in i det läge de hittats (fig 2). Fynden låg i ytan och i övre delen av lager 2, blekjorden.

Projektledaren beslutade att tillfälligt avbryta undersökningen samt kontakta länsstyrelsen för ansökan om nytt grävtillstånd för fornlämningen. Som grund till beslutet låg de spektakulära fynden. Karaktären på fornlämningen hade ändrats från hård till hård och järnåldersgrav utan stensättning.

De funna benen, nästan 6 gram, skickades till analys till osteolog Barbro Hårding på UV i Stockholm. Brända djur- och människoben samt kamfragment konstaterades, och det styrkte uppfattningen om att vi upptäckt en järnåldersgrav (bil 2).

7.2. Undersökningens andra omgång

Den andra omgången (21-30 september) inleddes med en kartering av fornlämningens närområde (fig 3). Hela udden mättes in och gavs koordinater av mätningenjör Lars Eriksson. Grävytan, som utökades till 4 x 3 meter, blev en del i samma koordinatsystem. Preliminärt räknade vi med att ytan skulle täcka in hela graven.

Först översöktes ytan med metalldetektor. Där utslag gavs på metall sattes små blompinnar. Ytan rensades därpå först i lager 1. Utgrävningen började i grävytans utkant medan hårdkonstruktionen och dess profil lämnades till slutet av grävningen.

Ingen enhetlig struktur framträdde under lager 1 förutom den först upptäckta härden samt en tätare ansamling skörbränd sten (fig 4). Den framrensade ytan gav ett inte helt okomplicerat intryck. Viss störning kunde konstateras genom kraftiga rötter.

Med tanke på den ringa yta som undersöktes erhöles hela tiden en bra överblick över grävningen och fornlämningens sammansatta struktur. Med det erhöles även en bild över fyndspridningen inom undersökningsytan. Bilden var inte helt okomplicerad genom blandningen av stenåldersmaterial tillsammans med metallföremål.

Skörbränd sten låg som en matta i hela ytan. Avslag av kvarts och kvartsit och eldslagningsflinta samt brända ben påträffades.

7.3. Lager 2

Vid rensningen togs löst liggande skörbränd sten bort. Större obrända stenar sparades för att om möjligt se eventuell gravstruktur. Full uppmärksamhet inte minst med tanke på metaller iaktogs vid rensningen för att om möjligt påträffa dessa in situ. Samtliga metallföremål eller fragment upptäcktes vid detta moment. Materialet sållades därefter samt prövades som extraåtgärd även med metalldetektor. Bearbetad sten framkom vid rensning av lagret samt vid sållning. Större delar såsom kärnor och en del av en kvartsitspets vilka skrapades fram och mättes in samt en stickel / borrhål i lagret. Antalet avslag som påträffades är ca 100. Ansamlingar av brända ben kunde konstateras. Ett möjligt fragment av en degel påträffades.

Inget kol kunde upptäckas. Ingen stenkonstruktion med begränsning som skulle kunna klassas som stensättning kunde konstateras.

7.4. Lager 3

I lager 3 påträffades skörbränd sten utspridd inom undersökningsytan. Dessa låg utan synlig struktur med större täthet i norra delen av den öppnade ytan där platån i det närmaste är vågrät.

I detta lager påträffades den absoluta majoriteten av de brända benen. De räknas i hundratal. Dessa är på analys på osteologiska institutionen vid Stockholms universitet och den beräknas vara klar i juni 1997.

De avslag som påträffades i lager 2, där majoriteten påträffades, tunnade ut i lager 3. Materialet är blandat. Kwarts, kvartsit, bergskristall och hälleflinta ingår. Inga redskap, till skillnad mot i lager 2, påträffades.

Kolprov 1 och 2 togs ur lager 3. Proverna är det enda kol som påträffades. Det togs ur säkert läge bland skörbränd sten. Analysresultat kommer senare.

8. ANALYS/DATERING

Utgångspunkter för diskussionen om datering för aktuell fornlämning vilken kommer att färdigundersökas under 1997 alternativt 1998 är följande:

Härden: Inget kol påträffades. En mindre träbit låg i förnan över härden. Biten uppvisar möjliga täljspår. Analys av träbiten för fastställande av träslag genomförs efter säsongen 1997. Risken för recent inblandning såsom skogsbrand eller eldning på platsen bedöms som stor. Sjön besöks gärna av fiskare. Analyssvar av de brända benen vilka påträffades i härden visar att de 24 fragmenten inte kan bestämmas till art men att några av fragmenten härör från rörben av däggdjur av mellanstorlek. Analysen visar att det varit mindre än älg men av ungefär samma storlek som får (bil 2). Analyssvar från övrigt benmaterial kommer att vara klar innan den fortsatta undersökningen i juli 1997.

Graven: Av de 5,7 gram brända ben som analyserats låg 2,2 gram utanför härden där metallföremålen, förutom lans/spjutet, påträffades. Två av de brända benen har identifierats som rörben av människa genom förekomst av haverska kanaler. Övriga ben är rörbensfragment av däggdjur av mellanstorlek samt oidentifierade ben.

Metallföremålen vilka är på konservering på järnålderavdelningen på Historiska museet kan med stor sannolikhet betecknas som ett säkert fynd dvs fynden har nedlagts på platsen samtidigt (Gräslund 1996). De låg i samma nivå förutom spjutet/lansen som till viss del låg något lägre. Graven bedömdes vara helt intakt innan undersökningen 1996.

I avvaktan på analyssvar och resultat av den fortsatta undersökningen preliminärdateras graven med utgångspunkt i eldslagningstenen och holkyxan till tiden 400-800 efter Kristus.

Boplatsen: Det är sedan länge ett känt faktum att gravar i fångstlandet inte så sällan ligger på boplatser av stenålderskaraktär dvs att avslag av sten samt stenredskap/verktyg mm ligger tillsynes i samma nivå som grav och gravmaterial (se t ex Ambrosiani m fl 1984, Hvarfner 1957, Seling 1974). Dessa iakttagelser ska inte förvåna. Platserna är ofta angenäma. Att människor verkar varit där i olika syften i "alla tider" är lätt att förstå. I denna rapport ska dock ingen diskussion föras om detta faktum. När aktuell fornlämning är färdigundersökt kommer en diskussion om blandningen stenålder-järnålder att presenteras. Helt kort kan sägas att stenmaterialet är blandat. Kvarts, kvartsiter, hälleflinta och flinta finns representerat. Genom de två avbrutna kvartsitspetsarna med retuscherade sidor kan vi i dagsläget säga att boplatserna sannolikt frekventerats från tiden åtminstone 2000 före Kristus dvs epineolitikum (Baudou 1992). Två kolprover ur säkra lägen i boplatslagret tänker genomgå C14 analys samt träprovsanalys.

Slutrapport av den upptäckta fornlämningen vid Norra Vetasjön i Anundsjö kommer efter det att den är färdigundersökt säsongen 1997 alternativt 1998. Uppsatsarbete i osteologi med benen ur fornlämningen påbörjas under försommaren 1997 och kompletteras med material från kommande undersökning.

9. TOLKNING / SAMMANFATTNING

Upptäckten av och den hittills utförda undersökningen av aktuell fornlämning (Nr 5 lokal serie) på fastighet Degerberg 1:1 i Anundsjö socken i Ångermanland har påvisat en fornlämning av ett hittills unikt slag i Norrlands inland. Den härd som upptäcktes och gav metallutslag visade sig ligga på platsen för en helt intakt järnåldersgrav från preliminärt tiden folkvandringstid-vendeltid 400-800 efter Kristus. Graven med brända ben vilade i sin tur på en boplatz med "rent" stenåldersmaterial. Upptäckten måste betecknas som sällsynt ovanlig. I bästa fall innebär upptäckten kanske att ett genombrott har skett i forskningen om denna typ av gravanläggningar i slutfasen av äldre järnålder och då inte bara i inre Ångermanland.

Sedan mitten av 1980-talet har gravar sökts vid inventeringar i Ångermanlands inland men inga som helst antydningar till gravanläggningar har upptäckts. Med tanke på den upptäckta gravens diskreta karaktär förvånar inte detta. Ingen hög eller stensättning utmärkte graven. Därmed inte sagt att det inte finns kända gravar i Ångermanlands inland. På Långön i Hoting (numera i Jämtlands län) finns det sedan lång tid kända och omdiskuterade gravfältet daterat till vikingatid (Hvarfner 1957). I Ramsele socken har funnits tre gravhögar. En av dessa undersöktes av Hvarfner och dateras även den till vikingatid (Hvarfner oaa). Uppgifter från Bodums socken ger vid handen att en sannolik vikingatida grav legat vid Bölenvattnet.

"Järnålders-brandplatsen" blev ej sakkunnigt undersökt men fynden och uppgifterna tyder på en brandgrav (Hallström 1968). Bortsett från dessa yngre gravar känner vi till dags dato i Ångermanlands inland bara till en grav vilken preliminärt dateras till folkvandringstid-vendeltid dvs den som upptäcktes vid Norra Vetasjön 1996 och som här rapporteras.

Det närmast liggande refrensmaterialet vi har kommer från Härjedalen. Sundström presenterar i två uppsatser fyndplatser och gravar i Jämtlands län (1989). Av speciellt intresse är fyndet från Näsuddsholmen i Storsjön i Storsjö socken, Härjedalen. Platsen är ej klassad som grav men Sundström finner det för troligt. Vårt resultat stärker dennes uppfattning. Sannolikt har den graven, eventuellt gravarna, varit av ett mycket diskret slag. Vid K. G. Selinges besiktning iaktogs endast en tunn kolhorisont strax under markytan. Ingenting ovan mark markerade vad som återstod av platsen. Denna har eroderat ut som så många andra grav- och boplatsmiljöer vid de exploaterade vattendragen.

I Selinges redovisning av järnåldern i Västernorrlands län (1974) får vi veta att Medelpad har 18 platser med 33 kända gravar i inlandets fångstmiljö. I Ångermanland är endast ett fåtal kända om vi undantar Långögravfältet. Selinge, likväl som Sundström, redovisar inga gravar av samma morfologi som den påträffade i Anundsjö. Vid dags dato har inga litteratur- eller rapportuppgifter framkommit från Övre Norrland vilka beskriver en sådan gravtyp som den vid Norra Vetasjön.

Som kort beskrivits ovan råder en mycket stor brist på kunskap om gravanläggningar från aktuell tidsperiod. Detsamma gäller bosättningsstrukturer. Bristen på kunskap vilken även gäller Övre Norrlands inland kan sannolikt bland annat förklaras på följande sätt:

1. Den typ av grav som upptäckts är extremt svårlokaliserad och utgör därför ett av det kanske svåraste att upptäcka vid inventeringar. Genom att inga intakta gravar av detta slag tidigare upptäckts har därför inventerarna inte haft något referensmaterial att gå efter vid inventeringar i inlandet.
2. Ingen målinriktad forskning har bedrivits något som antagligen kan förklaras med att inga intakta gravar upptäckts vilka kunnat ligga som grund i arbetet.
3. Åtminstone tidigare och kanske delvis även fortfarande sker noggrannare inventeringar vid större sjöar och vattendrag. Detta kan få till följd att mindre sjöar och vattendrag inte får samma uppmärksamhet vid inventeringar.
4. Vid de allra flesta inventeringar råder högt till mycket högt arbetstempo. Som ett resultat av detta riskerar man tveklöst att missa de mest diskreta lämningarna. Ser vi till inlandet har vi till stor del ett så i omgivningen integrerat kulturlandskap att ett lugnare och därmed noggrannare arbetstempo är nödvändigt för att ge en relevant bild av detta.

I Inga Sernings mycket viktiga materialsamling Övre Norrlands järnålder (1960) visas fyndmaterial som bl a överensstämmer med delar av det upptäckta materialet från graven vid Norra Vetasjön.

Speciellt gäller det eldslagningsstenar och holkyxor men även pilspetsar. Materialet i Sernings publikation betecknas ofta som lösfynd och sällan har sakkunniga undersökningar genomförts på fyndplatserna. Sannolikt kommer materialet inte så få gånger ur gravanläggningar förutom där det konstaterats vara gravar.

Ser vi till vårt undersökningsområde i Anundsjö socken inom Örnköldsviks kommun ligger det bara några få mil från Ångermanälven. En kommande studie med utgångspunkt från upptäckten 1996 och det under kommande år fortsatta projektarbetet kommer projektet nu att närmare studera det kända materialet längs Ångermanälven och dess källflöden. Hvarfners publikation Fångstmän och nybyggare (1957) utgör där tillsammans med Inger Zachrissons Lapps and Scandinavians (1976) ett viktigt grundmaterial för området.

Flera exempel på intressanta dateringar har vi också genom en arkeologisk undersökning i Åsele socken (Raä 129). Där undersöktes bl a två härdar vilka C14 daterats till 400-600 efter Kristus (Sundlin 1990). Man måste dock fråga om det verkligen är två härdar. Den ena är 3 x 1 meter lång med markant begränsning och fylld med skörbränd, sot och kol. Förvisso är följande en spekulering men kan det vara platsen för en kremering? Vid utgrävningstillfället försökte man finna spår efter ett långhus men inga antydningar till ett sådant kunde konstateras. Ännu ett intressant exempel härrör från Vilhelmina. Där påträffades vendeltida föremål vilka eroderat ut vid Maksjön (Västerbottens museum rapport 223/23). Fyndplatsen är ej klassad som grav. Fyndmaterialet består av glaspärlor, järnfragment, koniska bronsspännen mm alltså material som kan påträffas som gravgåvor.

10. PROJEKTETS FORTSÄTTNING

Säsongen 1997 fortsätter det arkeologiska forskningsprojektet Härdar och gravar i norra Ångermanland. Utgrävningen av den 1996 upptäckta fornlämningen kommer att pågå i tre veckor under juli månad med eventuell förlängning. Vid utgrävningen kommer förutom projektledaren även kursdeltagare samt osteologiska institutionen vid Stockholms universitet att delta.

Genom en arkeolog nu studerande osteologi vilken gör sin seminariegrävning med projektet kommer benmaterialet att analyseras på institutionen för osteologi. Benen som framkom 1996 är på analys och inför säsongen 1997 har vi denna analys som referensmaterial inför den fortsatta undersökningen. Materialet kommer även att utgöra basmaterial vid uppsatsarbete i ämnet osteologi. Makroproverna från 1996 samt prover från kommande provtagningar kommer att analyseras vid institutionen för arkeologi vid Umeå universitet efter avslutad säsong 1997. Det kol som eventuellt påträffas sänds efter utgrävning till C14 analys. Träkolsanalys kommer om materialet räcker att utföras.

Detta kan vara viktigt med tanke på att tallen dominerar i undersökningsområdet och den kan nå en högst betydande ålder. Tjärstubbar kan enligt uppgift nå en ålder av upp till 1000 år. Konsekvenserna av en sådan eventuell felkälla säger sig själv.

Kontakt är tagen med institutionen för ekologisk botanik vid Umeå universitet med tanke på eventuella möjligheter att kunna erhålla pollenprover från fornlämningens närhet.

Med tanke på att kännedomen om bebyggelsestrukturer från aktuell tid är närmast obefintlig i Norrlands inland kommer även gravens närområde att ännu en gång granskas mycket noga vid inventering 1997. Området uppvisar många lämpliga boplatslägen vilket visar sig i den hittills kända provkartan av fornlämningar.

Som 1996 kommer även fornminnesinventering att ingå i kursen. Inventering kommer också att ske genom arkeologikursen Forntid i Ramsele (kursledare Bernt Ove Viklund). Genom ekonomiskt bidrag från Stiftelsen Björkå AB Fornminnesfond kommer inventeringarna att fortsätta i norra och västra Ångermanland. De två huvudsakliga kategorier som kommer att sökas är härdar och gravar. Speciellt kommer inventeringar att ske i undersökningsområdets närhet, vid Stor-Tällvattnet i Björna socken samt i ett par mindre utvalda områden i Junsele socken. Som 1996 kommer kvällsföreläsningar för kursdeltagarna samt allmänhet att genomföras i samband med kursen. Årets ämnen är: Kristnandeprocessen i Ångermanland, Introduktion till osteologin, Byhistorik i Junsele socken med omland.

Arbetet med fornminnesinventering efter härdar i norra och västra Ångermanland säsongen 1997 startade i slutet av maj. Vid inventering i Bodums socken (numera i Jämtlands län) påträffades tre ålderdomliga härdar i ett tallhedsområde/renbetesland öster om Rörströmsälven. Området analyserades genom kartstudier och kunskapen som erhållits genom det mångåriga arbetet i norra Ångermanland vilket beskrivits ovan. Vad vi vet är de tre härdar som upptäcktes genom arkeologikursen Forntid i Ramsele de hittills enda kända i den del av Ångermanland som numera ligger i Jämtlands län. Inventeringarna kommer att fortsätta i området.

11. Litteratur/referenser

- Aronsson, Kjell Åke Aronsson. 1995. Samiska kulturmiljöer i Sverige. En forskningsöversikt: 22. Kristianstad.
- Baudou, Evert. 1977. Västernorrlands förhistoria: 63. Motala.
- Baudou, Evert. 1992. Arkeologi nolaskogs (red Edblom & Grundberg). Arkeologisk forskning Ångermanland nolaskogs: 22. Örnsköldsvik.
- Baudou, Evert. 1992. Norrlands forntid-ett historiskt perspektiv: 149. Wiken.
- Gräslund, Bo. 1996. Arkeologisk datering. Lund.
- Hallström, Sven Einar. 1968. Bodum vår socken: 45-47. Härnösand.
- Hedman, Sven-Donald. 1991-92. Undersökningar av vikingatida och medeltida bosättningar i Lappland. Arkeologi i norr 4/5: 75-91. Umeå.
- Hedman, Sven-Donald. 1993. Historiska kåtatomter. Oknytt Nr 3-4. Umeå.
- Hvarfner, Harald. 1957. Fångstmän och nybyggare i Ångermanälvens källområden under järnåldern: 36-51. Härnösand.
- Måhl, Carl-Gustaf. 1994. Fornminnesinventering och lämnade lämningar i Ångermanland 1991. Arkeologi i Sverige 3: 250. Stockholm.
- Serning, Inga. 1960. Övre Norrlands järnålder. Umeå.
- Sundlin, Harald. 1990. Arkeologi vid Ångermanälven: 31. Tierp.
- Sundström, Jan. 1989. Arkeologi i fjäll, skog och bygd 1-2. Uddevalla.
- Westerdahl, Christer & Viklund, Bernt Ove. 1984. Kåtabygget i Locksta. Rapport Örnsköldsviks museum.
- Westerdahl, Christer. 1986. Samer nolaskogs. En historisk introduktion till samerna i Ångermanland och Åsele lappmark. Bjästa.
- Westerdahl, Christer. 1989. En kulturgräns nolaskogs: 27-36. Örnsköldsviks museum småskriftserie Nr 20. Örnsköldsvik.
- Viklund, Bernt Ove. 1987. Så stiga åter rök- Något om kåtor igår och idag med exempel från norra Ångermanland. B-uppsats i etnologi Umeå universitet.

Viklund, Bernt Ove. 1989. Ny typ av fast fornlämning har hittats i Västernorrland. Samefolket Nr 5: 24-26.

Viklund, Bernt Ove. 1992. Samiska härdar. En nyupptäckt fornlämningstyp i Anundsjö och Björna socknar. Arkeologi nolaskogs (red. Edblom & Grundberg): 69-77. Örnsköldsvik.

Viklund, Bernt Ove. 1992. Samiska härdar. En nyupptäckt fornlämningstyp i Anundsjö och Björna socknar. Oknytt Nr 1-2: 3-15. Umeå.

Viklund, Bernt Ove. 1996. Arkeologiskt forskningsprojekt utförs i norra Ångermanland. Samefolket Nr 4: 58-59.

Viklund, Bernt Ove. 1997. Lyckad första säsong vid utgrävningarna i Ångermanland. Samefolket Nr 3: 50-52.

Västerbottens museum (Tomas Johansson)) 223/72. 1972. Rapport över utgrävning av fyndplats för vendeltida föremål. Maksjön, Vilhelmina socken, Lappland.

Zachrisson, Inger. 1976. Early Norrland 10. Lapps and scandinavians-archeological finds from northern Sweden. Motala.

Ödlund, Charina. 1994. Ångermanlands kristnande: 55-56. C-D uppsats arkeologiska institutionen, Uppsala universitet.

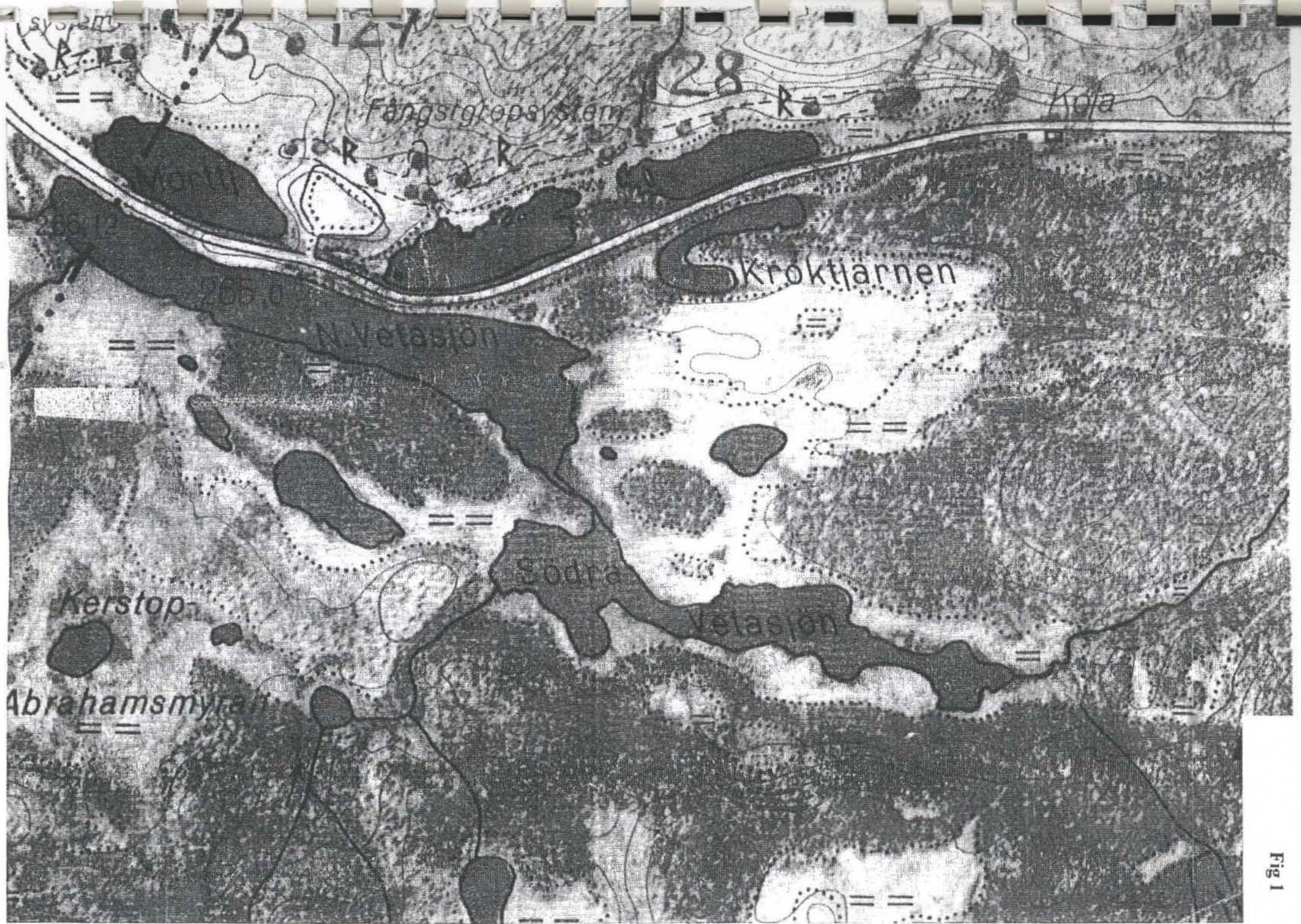

Fig 1

Fig 2

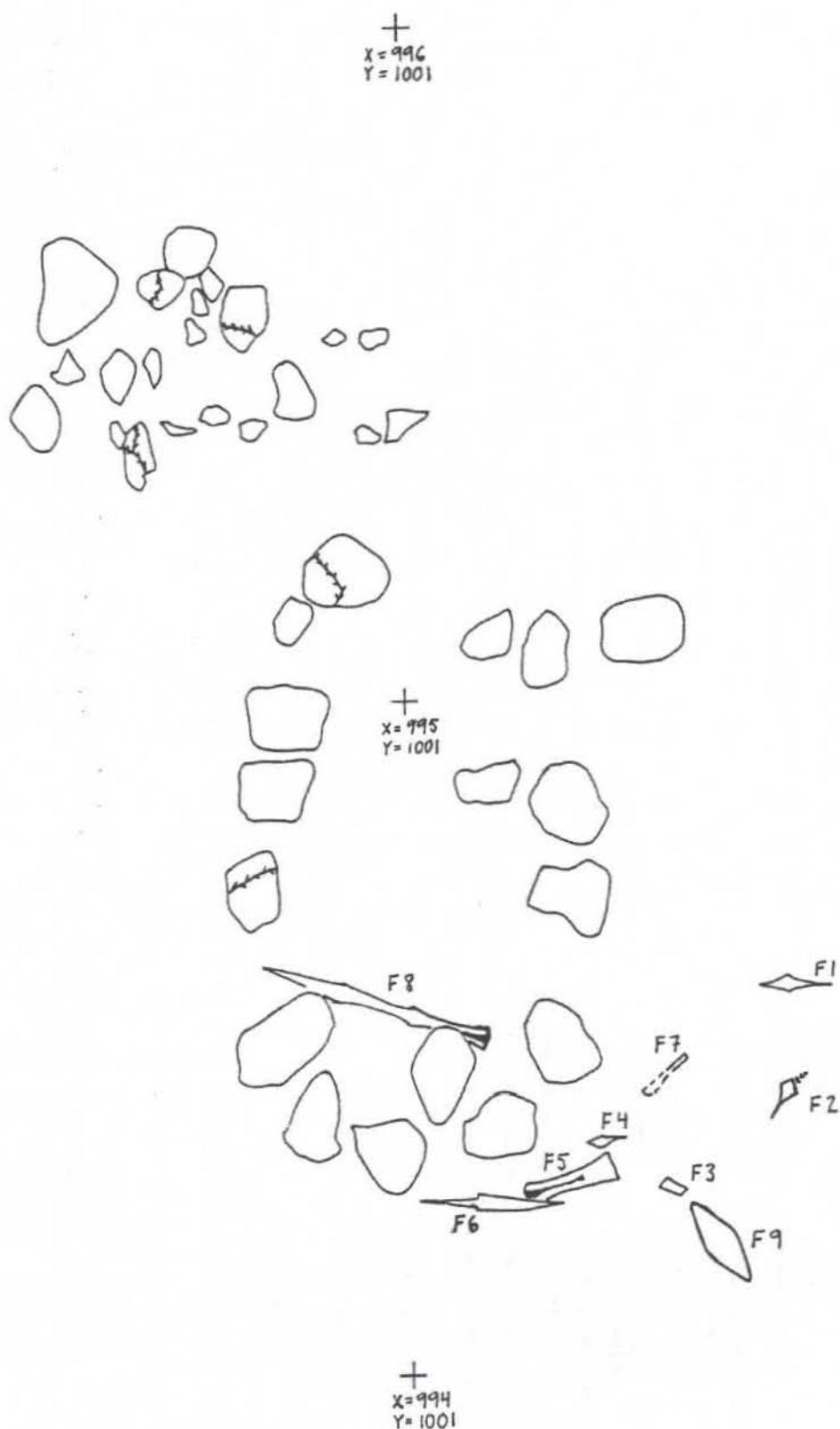
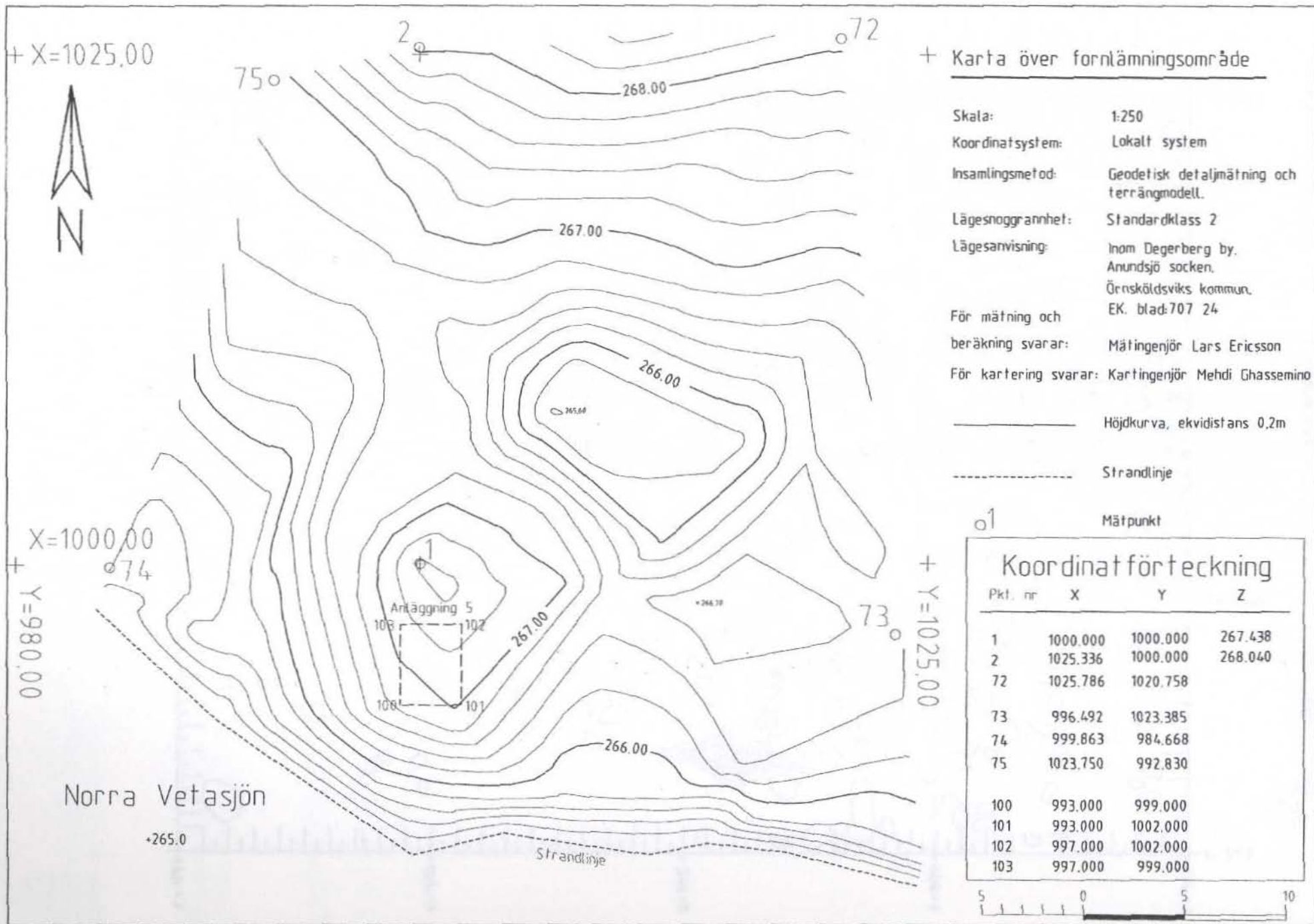

Fig. 3

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTERNORRLANDS LÄN

BESLUT

1 (2)

1996-09-10

220-7997-96

Örnsköldsviks Museum
891 33 Örnsköldsvik

Örnsköldsviks Kommun Kulturmånden / Museet	
Diariet	Diariet/betecken

LÄNSSTYRELSENS BESLUT

Kommun: Örnsköldsvik
Söcken: Anundsjö
Fastighet: Degerberg 1:1
Fornlämningsnr Oregistrerad
Fornlämningstyp Hård/flatmarksgrav

Med anledning av Er ansökan 1996-09-06 beslutar länsstyrelsen, med stöd av 2 kap 8 § lagen (SFS 1988:950) om kulturminnen m.m. (KML), att lämna tillstånd till arkeologisk undersökning av hård/flatmarksgrav, belägna på fastigheten Degerberg 1:1 i Örnsköldsviks kommun.

Beslutet gäller med följande villkor:

Markägaren skall underrättas och inte motsätta sig åtgärderna.

Rapport skall vara Länsstyrelsen tillhanda senast 1997-10-31.

REDOGÖRELSE FÖR ÄRENDET

Forskningsundersökning rörande skogssamisk kultur. Sker i form av arkeologikurs.

SKÄL FÖR LÄNSSTYRELSENS BESLUT

Undersökningen sker inom ramen för projektet "Härdar i norra Ångermanland". Syftet är att skaffa bättre kunskap kring skogssamisk kulturhistoria i mellan-norrland. Undersökningen avser att komplettera sommarens kursgrävning.

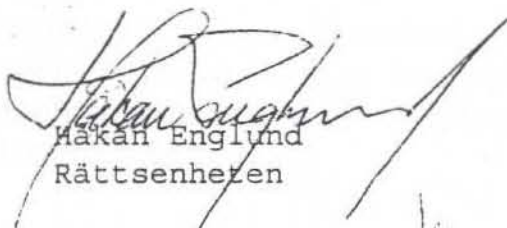
1996-09-10

220-7997-96

Detta beslut gäller i ett år och endast enligt KML.

Den som vill klaga över detta beslut, skall skriva till regeringen, kulturdepartementet, men skicka eller lämna skrivelsen till länsstyrelsen, postadress: Länsstyrelsen, Kulturmiljöenheten, 871 86 Härnösand.

Skrivelsen skall ha kommit in inom tre veckor från den dag Ni fick del av beslutet. I skrivelsen skall Ni ange vilket beslut som överklagas och den ändring som begärs. Skriv även namn, adress, telefonnummer och ärendets nummer 220-7997-96. Om Ni önskar ytterligare upplysningar, ta gärna kontakt med Maria Olsson, tel 0611-29717 (direktnummer).

Håkan Englund
Rättsenheten

Maria Olsson
Kulturmiljöenheten

Kopia till

Riksantikvarieämbetet kulturmiljöavd.
Markägare
Länsmuseet Västernorrland

Osteologisk analys av "samisk hård" i Anundsjö socken,
Ångermanland

Från packningen i en hård och utanför härden (Anl 5) har sammanlagt 5,7 g brända ben tillvaratagits. Benen är både rena och sotiga och medelstorleken för fragmenten är ca 1 cm.

I packningen (anl 5)

Sammanlagt 24 fragment brända ben med en vikt av 3,5 g.

Inget ben har kunnat identifierats till art men några av fragmenten härrör från rörben av däggdjur av mellanstorlek (dvs mindre än älg, men av ungefär samma storlek som får). Endast djurben i materialet.

Utanför härden (anl 5)

Sammanlagt 21 fragment brända ben med en vikt av 2,2 g.

Två fragment har identifierats till rörben av människa (endast identifierade genom förekomsten av haverska kanaler). För övrigt förekommer även rörbensfragment av däggdjur av mellanstorlek samt oidentifierade ben.

Augusti 1996
Barbro Hårding

Bild 26A: Översikt över fornlämning innan avmossning. Mot SV.	1996.08.14
Bild 27A: F6, knivblad in situ, direkt under L1. Mot N.	08.14
Bild 28A: F1 och F2, pilspetsar in situ, skymtar direkt under L1. Mot N.	08.14
Bild 29A: Härden avmossad. Mot N.	08.14
Bild 30A: F8, spjutspets in situ inom härden.	08.14
Bild 31A: F8 framtagen och upplagd på hårdstenar.	08.14
Bild 32A: F9, eldslagningssten, in situ.	08.14
Bild 33A: Översikt över fornlämningsområdet mot Norra Vetasjön. Mot V	08.14

Bild 1: Föremål ur grav (A5)

Bild 2: Som ovan

Bild 3: F 8, spjut

Bild 4: F 6, dolk

Bild 5: F 5, holkyxa

Bild 6: F1 hel pilspets

Bild 7: F4, knivblad

Bild 8: F2, mindre pilspets

Bild 9: F7, ? avbruten

Bild 10: Metallfragment (?)

Bild 11: Träbit med täljspår

Bild 12: Eldslagningssten

Fotolista SV 96:115

Foto: Bernt Ove Viklund bild
0-14, 19-33
Charina Ödlund bild
15-18

Bild 0-12: Fynd ur den undersökta fornlämningen (A5). 1996.08.20

Bild 14-14: Ellen firas på treårs-dagen. 08.21

Bild 15-18: Bernt Ove Viklund i abri (halvgrotta) vid nyupptäckt 08.31
hällmålning intill Bofors, Fjällsjö socken, Ångermanland,
(Jämtlands län).

Bild 19-23: Anders Fandén, Sundsvall, vid hällmålningar upptäckta 09.02
1996.

Bild 24: Robert Olsson, länsstyrelsen, och Leif Grundberg vid fornlämning
som undersöks av forskningsprojektet Härdar i norra Ångermanland.
Fornlämningen (nr 5 lokal serie) visades i samband med exkursion
1996.09.02

Bild 25: Tidig morgon vid utgrävning av A5. 09.24

Bild 26-33: Fel på kameran.

Bild 1A: Undersökningsytan L2. Hälften av härden ligger kvar. Mot NNV.1996.	09.25
Bild 2A: Vy över fornlämningen, Norra Vetasjön i bakgrunden. Mot V.	09.25
Bild 3A: Hård direkt intill undersökningsytan. Mot Ö.	09.25
Bild 4A: Ulla Ramne A avbildar nyupptäckt hållmålning på Högberget i Ramsele socken, Ångermanland.	09.25
Bild 5A: Överhäng samma hållmålning som Bild 4A.	09.25
Bild 6A: Översikt över hållmålningsbranten.	09.25
Bild 7A: Som 6A.	09.25
Bild 8A: Del av Högberget med hållmålning till höger i bild.	09.25
Bild 9A: F 18, kvartsitspets, in situ L2 i schaktets östra profil.	09.29
Bild 10A: Återstod av hård samt framrensad yta. Mot S.	09.30
Bild 11A: Profilkant i ruta x996 y1001. Mot Ö.	09.30
Bild 12A: Som 12A	09.30
Bild 13A: Skörbränd sten från den undersökta ytan.	09.30
Bild 14A: Lennart Wessberg, Jan Molander, Bo Nilsson och Siv Lövdahl samlade utanför Faxen i Ramsele. Wessberg fotar asbestkeramik.	09.30

- Bild 1-9: Fynd ur den undersökta fornlämningen (A5). 1996.08.20
- Bild 11- 15: Bernt Ove Viklund i abri (halvgrotta) vid nyupptäckt hållmålning
intill Bofors, Fjällsjö socken i Ångermanland (Jämtlands län).
Foto: Charina Ödlund 09.02
- Bild 19: Charina Ödlund, Robert Olsson länsstyrelsen och
Leif Grundberg vid fornlämning som undersöks av forskningsprojektet
Härdar i norra Ångermanland. Fornlämningen (nr 5 lokal serie)
visades i samband med exkursion. 09.02
- Bild 20: Tidig morgon vid utgrävning av A5. Mot Ö 09.24
- Bild 22: Utgrävningsytan L1 avtagen. Mot S 09.24
- Bild 24: Hårdprofil. Lager 2 framrensat. Mot Ö 09.24
- Bild 26-27: Översikt av undersökningsytan L2 Mot S 09.24
- Bild 29: Översikt av undersökningsytan L2. Mot V 09.24
- Bild 30: Översikt av undersökningsytan L2. Mot NNV 09.25
- Bild 32: Vy från utgrävningsplatsen. Mot SSÖ 09.25
- Bild 33: Vy över åsryggen från fornlämningen. Mot SÖ 09.25
- Bild 34: Översikt av undersökningsytan L2. Direkt till höger i bild är
den andra knappt märkbara håarden. Mot NNV 09.25

Bild 1: Föremål ur grav (A5)

Bild 2: F8, spjut

Bild 3: F6, dolk

Bild 4: F5, holkyxa

Bild 5: F1, hel pilspets

Bild 6: F4, knivblad

Bild 7: F2 mindre pilspets

Bild 8: F7, ? avbruten

Bild 9: Metallfragment (?)

Bild 10: Träbit med täljspår

Bild 11: Eldslagningssten

Bild 1: Vy mot Norra Vetasjön över fornlämningsområdet. Mot V.	1996.08.14
Bild 2: F8, spjutspets in situ, direkt under L1. Mot N.	08.14
Bild 3: F6, knivblad (dolk) in situ.	08.14
Bild 4: F1 och F2, pilspetsar in situ, skymtar direkt under L1.	08.14
Bild 5: F9, eldslagingssten in situ.	08.14
Bild 6: F8, spjutspets upplagd på hårdstenar.	08.14
Bild 7: Översikt över undersökningsytan. Mot NNV	09.24
Bild 8: Översikt över undersökningsytan. Mot V.	09.24
Bild 9: Hårdprofil. Lager 2 framrensat. Mot Ö.	09.24
Bild 10: Tidig morgon vid utgrävning av A5. Mot SÖ	09.25